

KOMUNISTI IZ HRVATSKE I HRVATSKA DRŽAVA (XI.)

**KPH I 1941. OSTAJE DOSLJEDNO NA
JUGOSLAVENSKOJ LINIJI**

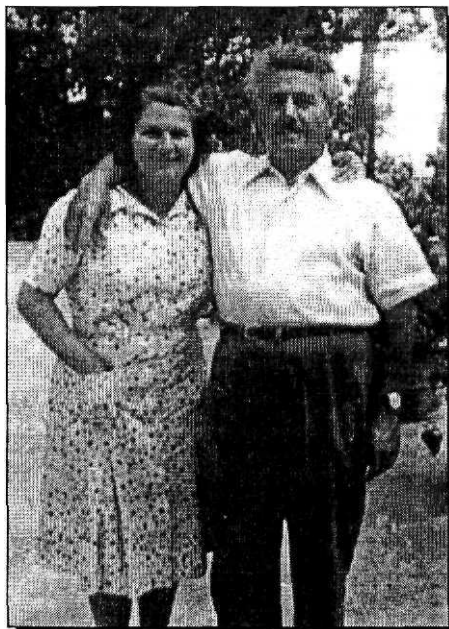
Tek će potanja istraživanja pokazati, do koje su mjere hrvatske obavještajne službe bile upućene u protudržavnu djelatnost komunista u Hrvatskoj, koja, kao što se vidi, datira već od 10. travnja 1941. Teško je vjerovati da je hrvatskim državnim vlastima baš sve promaklo, ali je činjenica da sustavnijih progona komunista do napada na SSSR nije bilo. Niz uhićenja sredinom svibnja uglavnom je obuhvatio komuniste Srbe i Židove, a ograničavanje slobode manjega broja komunista Hrvata vjerojatno je trebao prevenirati možebitne demonstracije odnosno prosvjede zbog potpisivanja Rimskih ugovora.

Tek nakon njemačkog napada na SSSR, hrvatske se vlasti okomljuju na komuniste, a i tada uglavnom na njemačko traženje. U svakom slučaju, nema ni najmanjeg dokaza za to da je Moskva 1941. kanila priznati Hrvatsku,¹ pa su posve neutemeljena Omrčaninova domišljanja, da je Hebrang u ustaškom zatvoru (dakle, dugo nakon njemačkog napada na SSSR!) pristao na suradnju, te se dogovorio kako će otići u Moskvu i tamo poraditi u korist hrvatske državne neovisnosti.

Odmah nakon 22. lipnja 1941. na području NDH počinje žestoka protukomunistička promičba. Kao što je spomenuto, prve su mjere protiv komunista, po svemu sudeći, zatražili Nijemci,³ iako bi i bez toga komunistički poziv na pobunu (ustanak) nesumnjivo izazvao oštru reakciju državnih vlasti. Ipak, i nakon njemačkog napada na SSSR, komunističke internirce u Kerestincu moglo se posjetiti bez propusnice, a i u prvim su danima srpnja oni u logoru živjeli

Piše:

Tomislav JONJIĆ

Olga i Andrija Hebrang

posve udobno, budući da ni nakon početka njemačko-sovjetskog rata nije došlo do zaostrenja mjera. I dan prije nego što su internirci krenuli u proboj, u logor se moglo doći i s njima razgovarati bez propusnice.⁴

Komunisti su sami izazivali represiju

Sami su komunisti nesumnjivo dali povoda za represivnu akciju režima. I sredinom lipnja CK KPH objavljuje niz proglašenja, u kojima se režim naziva

izdajničkim, te se poziva ne samo na naslon na SSSR, nego i na obnovu Jugoslavije.⁵ Na vijest o njemačkom napadu na SSSR, komunističke skupine počinju pripremati oružanu pobunu protiv hrvatskih državnih vlasti, s težnjom da što veći broj osovinskih vojnika privežu uza svoje tlo i tako olakšaju položaj SSSR-a. Na vijest o njemačkom napadu na SSSR, sisački komunisti već 22. lipnja polažu temelje prvomu partizanskom odredu. U Bjelovaru je 22. lipnja ustrojena prva Bjelovarska partizanska grupa, koja je brojala četiri dobro naoružana člana.⁶ Po odluci Oblasnoga komiteta KPH za Dalmaciju, od 23. lipnja počinje izlaziti ilegalno glasilo Naš izvještaj.

Prva skupina mladih komunista i skojevaca uhićena je u Zagrebu, 24. lipnja, zbog raspačavanja letka CK KPH. Trojica su osuđena na smrt, a jedan na 20 godina tamnice, što je javnosti priopćeno plakatima. Bio je to prvi slučaj takve vrste.⁷ Istoga je dana jedan mladić u Dubrovniku javno klicao "sovjetskoj Rusiji", zbog čega je 5. srpnja osuđen na smrt.⁸ Kominternin pouzdanik je u napatku komunistima od 29. lipnja isticao kako je "svaki partijac dužan braniti SSSR", naglašavajući "da ako u roku od 24 sata ne počnu akcije, da će biti smijenjen čitavi CK KPH".⁹ CK KPH krajem lipnja poziva na borbu i otpor protiv mobilizacije u hrvatsku vojsku. Treba poduzimati sabotaže i diverzije, te na svaki mogući način slabiti snage NDH i Osovine. ("Živio SSSR kao glavna parola".)¹⁰

Krajem lipnja jačaju previranja i u komunističkim redovima u Hrvatskoj. Ta su previranja uvjetovana time što Komin-

1 O posebnom tretiranju Jugoistoka pokazuje i činjenica daje sovjetski veleposlanik u Londonu, I. M. Majski, sredinom srpnja 1941. dobio nalog sklopiti sporazume o uzajamnoj vojnoj pomoći s izbjegličkom vladom Poljske i Čehoslovačke, po uzoru na upravo potpisani anglosvjetski pakt, ali ne i za sklapanje sličnoga sporazuma s Jugoslavijom. S čehoslovačkom je vladom taj sporazum brzo potpisan (nakon čega su je Britanci priznali!), dok su se pregovori s Poljacima (dakako, zbog granica), otegli sve do 30. srpnja 1941. (Usp. I. M. Majski, n. dj., 213. i d.)

2 Usp. I. Omrčanin, *Enigma Tito*, 79-80.

3 Jugoslavenska će optužnica protiv Kaschea to naročito istaknuti. (Usp. N. Kisić-Kolanović, *Vojskovođa i politika*, 288.)

4 Usp. Z. Komarića, *Kerestinečka kronika*, 106., 108., 118., 150-151.

5 NOBD, I., dok. 4-6, s. 20-29. Niz komunističkih dokumenata iz lipnja i srpnja objavljuje i I. Jelić, *Tragedija u Kerestincu*.

6 Usp. P. Gregorić, *Narodnooslobodilačka borba u Zapadnoj Slavoniji...*, 157.

7 Narcisa Lengel-Krizman, *Prilog proučavanju djelovanja zagrebačke partijske organizacije 1941-1945*, ČSP, god. III., br. 2-3, Zagreb, 1971., 61. F. Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, 229b.

8 Z. Komarića, *Kerestinečka kronika*, 127., 277.

9 I. Jelić, n. dj., 63. Usp. Izjavu Rade Končara za komisiju CK KPJ, iz druge polovice srpnja 1941. na istom mjestu, dok. 21, s. 197-201.

10 NOBD, I., dok. 7-8, s. 30-36.

ternin pouzdanik Josp Kopinič inzistira na bezuvjetnom poduzimanju oružanih akcija, kako bi se podigao ustanak i time olakšao položaj SSSR-a. Komunističko vodstvo, koje ističe da prilike još nisu sazrele za ustanak, Kopinič optužuje za sabotazu i izdaju. Ta su unutarnja okapanja vjerojatno utjecala na to, da se poduzme ubojstvo redarstvenoga agenta Lj. Tiljka. Nakon tog ubojstva, kao odmazda, 9. srpnja 1941. strijeljano je deset uglednih komunista (B. Adžija, O. Keršovani, O. Priča, Z. Rihtman (Richtmann), Ivo Kuhn i dr.). Oni su proglašeni intelektualnim začetnicima Tiljkova umorstva.¹

Mnoge pojedinosti o tom događaju još uvijek nisu poznate, a svakako vrijedi spomenuti, da je šef zagrebačkog redarstva B. Cerovski bio izdao nalog za njihovo puštanje, te nije mogao objasniti kako je došlo do strijeljanja.² Nakon što je objavljena vijest o tim strijeljanjima, preostali internirci u Kerestincu, koji su, kao što je spomenuto, bez većih teškoća mogli pobjeći pojedinačno ili u manjim skupinama, potaknuti su na demonstrativan skupni bijeg. Odluku o tome partijska su tijela donijela 10. srpnja. Slijedom toga su se između 75 i 92 intemirca (podatci variraju) odlučili na bijeg (proboj) u noći od 13. na 14. srpanj 1941. Većina je uhićena i stavljena pred pokretni prijevki sud. Spasilo ih se svega nekoliko, a najpoznatija žrtva te akcije bio je fanatični obožavatelj sovjetskoga političkog sustava, hrvatski književnik August Cesarec.

To stradanje većeg broja komunista, tvrdo uvjerenih da se njemačka vojna sila slama pred naletima Crvene armije i da je u Zagrebu u tijeku boljševička revolucija, kojoj se oni imaju staviti u prve redove, do danas nije u cijelosti razjašnjeno, te je u kasnijim desetljećima u više navrata izazvalo okapanje među komunistima.

Sjedne se strane tvrdilo kako je akciju organizirao Kominterni pouzdanik Josip

Kopinič, sa svrhom eliminiranja jugoslavenski orijentiranoga partijskog vodstva i ustrojenja samostalne KPH, sve u sklopu priprema sovjetskog priznavanja NDH. Budući da je već došlo do njemačko-sovjetskog rata, ta ja postavka neozbiljna. S druge strane, u posljednje se vrijeme ne isključuje mogućnost da je sam Tito, pod utjecajem srpskih krugova u KPJ, inscenirao akciju u kojoj je imao stradati vrh one struje, koju su neki krugovi u ideološkom pogledu smatrali revizionističkom, a u nacionalnom pogledu nedovoljno jugoslavenskom. Međutim, da ta tvrdnja nije uvjerljiva, govori činjenica da je glavnina interniraca bila izrazito jugoslavenski orijentirana, te bezuvjetno odana KPJ i Kominterni. Čini se kako je najuvjerljivija pretpostavka da je Kopinič, nezadovoljan nedostatkom borbene aktivnosti u Hrvatskoj, ovim

Antikomunistički ton Hrvatskih zidnih novina (1944.)

pokušajem htio rasplamsati komunističku pobunu i tako ispuniti svoju zadaću olakšavanja položaja Crvene armije. Istodobno je time kanio polučiti i osobne probitke, odnosno napredovati u komunističkoj hijerarhiji.

Par tjedana kasnije, komunističke su skupine 4. kolovoza 1941. napale odred pripadnika 13. jurišne satnije hrvatskih sveučilištaraca pred učeničkim domom u Runjaninovoj ulici u Zagrebu. Za

odmazdu su strijeljana 192 pripadnika KPJ i SKOJ-a.⁴ Unatoč tomu, komunisti nisu mirovali. U glavnoj je pošti u zagrebačkoj Jurišićevoj ulici 14. rujna 1941. izvedena diverzija, koja je privremeno paralizirala telefonske i telegrafske komunikacije ne samo u Hrvatskoj, nego je poremetile njemačke veze s Bugarskom, Rumunjskom, Grčkom, Srbijom i jugozapadnim dijelovima SSSR-a.⁵ Unatoč tomu, odnos hrvatskih vlasti prema komunistima nije bio posve netolerantan. Đilas u memoarima svjedoči kako ustaški pukovnik Juraj (Juco) Rukavina, iako je sretao komuniste na zagrebačkim ulicama, nikad ih nije prijavljivao.⁶ To potvrđuje i V. Velebit, napominjući kako je Rukavina na taj način štitio i Hebranga, iako je znao da se ovaj nalazi na čelu KPH.

Jugoslavenstvo kao konstanta komunističke politike

Nema nikakve dvojbe, da je točna Jarebova ocjena kako je vodstvo KPJ preferiralo one hrvatske komuniste, koji su bili neupitno jugoslavenske orijentacije. Tomu, uostalom, svoj uspjeh ima zahvaliti i Vladimir Bakarić, kojega je V. Popović u listopadu 1941. promakao u političkoga komesara Glavnoga štaba NOO-a za Hrvatsku: bio je podrijetlom Hrvat, a osjećao se Jugoslavenom.⁸

U političkoj promičbi, komunističko se vodstvo pozivalo na interese Hrvatske i hrvatskoga naroda. Iako je njihova promičba donekle mogla biti uspješna zbog otpora protiv politike fašističke Italije u anektiranome dijelu Dalmacije, komunisti su među Hrvatima ostajali kratkih rukava zbog niza razloga, od kojih valja istaknuti sljedeće: a) u godinama pred rat, posebice od 1935., organizirani su se komunisti jasno odredili kao pobornici opstanka jugoslavenske države; b) komunizam je

1 *Hrvatski narod*, b\, 147/111. i 154/111., Zagreb, 11. odnosno 18. srpnja 1941. O akciji protiv Tiljka, koji nije bio omiljen u ustaškom redarstvenom aparatu, ali je za komuniste bio posebno opasan, jer je mnoge osobno poznao, zanimljiv je zapis ostavio jedan njezin sudionik. Usp. Martin Mojmir, *Hvatanje i likvidacija policijskog agenta Ljudevita Tiljka jednog od najgorih krvnika (pored Kosmajca) beogradske Glavnjače a kasnije instruktora ustaške policije*, u: *Zagreb 1941-1945*, Knjiga I., 109-118.

2 Usp. Z. Komarica, n. dj., 126, 128.

3 *Hrvatski narod*, bt. 154/111. i 174/III., Zagreb, 18. srpnja odnosno 7. kolovoza 1941. Usp. ZNOR, V/1, dok. 90-91, s. 260-263. Opš. i s jugoslavenskih komunističkih pozicija, v. I. Jelić, n. dj.

4 Opš. Narcisa Lengel-Krizman, *Zagreb u NOB-u*, Zagreb, 1980., 246-250.

5 Prema Moškoviću svjedočenju, Dido Kvatemik je zbog ove diverzije dao uhititi Vladu Singera, koji je svojedobno spriječio otpuštanje Vilima i Nade Galjer, sudionika u diverziji, poznatih po pripadnosti komunističkom pokretu. (Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 148b.) Eksploziv je aktivirao Nina Rubčić, a glavni izvođači akcije bili su R. Končar, Voja Kovačević i Slavko Markon. (Slavko Markon, *Diverzija u zagrebačkoj pošti*, u: *Zagreb 1941-1945*, Knjiga I., 141-149. Usp. *Oglas Ravnateljstva za javni red i sigurnost od 17. rujna 1941.*, u: ZNOR, V/1, dok. 172, s. 420-421.)

6 Nakon rata je izručen jugoslavenskim vlastima, osuđen na smrt i smaknut. Nije molio za milost, niti se pozivao na to, stoje u doba rata faktično štitio komuniste. (Usp. Milovan Đilas, *Memoirs of a Revolutionary*, Haircourt Brace Jovanovich, New York, 1973, 131-135.)

7 V. Vurušić, *Razgovor s Vladimirom Velebitom*, n. dj., 101.

8 ZNOR, 11/2, dok. 42., s. 84. Usp. J. Šareb, *Pola stoljeća...*, 120-121.

kao ideologija bio omražen, a antikomunističko raspoloženje među Hrvatima široko rasprostranjeno, zahvaljujući antikomunističkoj orijentaciji Katoličke crke, Hrvatske seljačke stranke, ali i ostalih hrvatskih političkih snaga; c) između četničkih pobunjenika i partizanskih odmetnika tijekom 1941., pa i u prvim mjesecima 1942. na vojnopolitičkoj i organizacijskoj razini nije bilo jasne razlike; d) slijepo slijedeći Kominternine smjernice, komunisti ni iz taktičkih razloga nisu napuštali parolu o potrebi obnove Jugoslavije, pa ni onda, kad bi usporedno s njom plasirali krilaticu o potrebi uspostave "nezavisne i napredne Hrvatske".¹

Iako ne postoji pismeni programatski dokument, koji bi potvrđivao da je partizansko komunističko vodstvo ikad pomišljalo na što drugo osim obnove Jugoslavije i provedbe komunističke revolucije, u usmenoj se propagandi iz taktičkih razloga povremeno govorilo o drugim rješenjima, pa i o balkanskoj federaciji, u koju bi Hrvatska ušla s autonomnim pokrajinama (BiH, Sandžak, Bačka i sl.).

Kako je nakon iskustva prve Jugoslavije hrvatskomu narodu, koji je sada dobio makar okrnjenu državu, i makar s autoritativnim režimom, jugoslavenska alternativa bila potpuno neprihvatljiva, pozivi na pobunu nailazili su među Hrvatima sve do sredine 1942. na slab odziv. Naknadne konstrukcije nekih hrvatskih pisaca o hrvatskome partizanstvu - motivirane potrebom da se neutralizira velikosrpska haranga o genocidnosti hrvatskog naroda - jednako su daleko od povijesne istine kao i pamfleti srpskih ideologa. Ne želeći zbog niza razloga ulaziti u borbu za istinu o NDH, jednu su povijesnu laž neki hrvatski povjesnici (Tuđman, Boban i dr.) pokušavali nadomjestiti povijesnim neistinama i ideologiziranim prikazima.

A istini za volju, pobunjenici su uporišta imali mahom u selima nastanjenim

srpskim življem.² Nisu tomu bili posrijedi nikakvi ideološki razlozi, ljubav prema demokraciji i protivljenje diktaturi. Ključnu su ulogu imali nacionalni i politički motivi. Znan dio Srba na području NDH, s pravom ocjenjuje Matković, "nije se mirio s uspostavom hrvatske države i nije ju prihvaćao bez obzira na ustaštvo".³

To vrijedi ne samo za četnike, nego i za partizanski pokret, kojega se tijekom čitave 1941. zapravo i ne može jasno razlučiti od četničkoga. Da običan puk

pripadnika njegove partizanske postrojbe u Lici činili Srbi.⁷ I u Zapadnoj Slavoniji Hrvati se 1941. slabo ili nikako ne odazivaju pozivima u šumu, pa je i u tom dijelu Hrvatske pobuna zapravo ograničena na srpsko pučanstvo. Zajednički nastupaju organizirani komunisti i odmetnuti srpski seljaci, od kojih neki otvoreno nose znakovlje, kojim pokazuju svoju privrženost kralju Petru.⁸ Ista se situacija ponavlja i u sjeveroistočnim dijelovima Hrvatske,⁹ kao i u Dalmaciji.

T. Krizman: Jajce, drveni most (u prvoj polovici 20. stoljeća)

slabo ili nikako razlikuje partizane od četnika, bilo je jasno ne samo u Lici ili Sjevernoj Dalmaciji, nego i u područjima, u kojima je srpska manjina jedva postojala.⁴ Unatoč nekolicini Hrvata u vodstvu pojedinih skupina, popis partizanskih odreda na karlovačko-kordunskom području potvrđuje kako su Hrvati tijekom 1941. i 1942. predstavljali jedva spomena vrijednu manjinu među partizanima.⁵ CK KPH je u kolovozu 1941. javljao jugoslavenskoj centrali da su se digla samo srpska sela.⁶ Partizanski general Milan Kuprešanin potvrđuje kako su 98 posto

Proglas Glavnog štaba NOP odreda Bosne i Hercegovine te Komande vojno-četničkih odreda 1. listopada 1941. zajednički potpisuju J. Dangić, S. Mihailović i P. Đukanović s jedne, te R. Čolaković, S. Princip i S. Vukmanović s druge strane.¹⁰ Zapovjednici partizanskih odreda u Dalmaciji prepuštaju četničkim postrojbama oružje, iako veoma dobro znaju za talijansko-četničku suradnju s ciljem "propasti Hrvatske".¹¹

(nastavit će se) •

- 1 Tako, primjerice, CK KPH početkom kolovoza 1941. poziva hrvatske vojnike da se priključe partizanskom pokretu. Uz krilaticu o uskrsnuću slobodne, nezavisne i napredne Hrvatske javlja se i poklik "bratskoj solidarnosti svih naroda Jugoslavije" i Komunističkoj partiji Jugoslavije. (Usp. NOBD, I., dok. 17, s. 49-51.)
- 2 J. Kotnik, n. dj., 41.
- 3 Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske. Kratak pregled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1994., 166.
- 4 Usp. *Izjavu boraca Splitskoga partizanskog odreda od 5. rujna 1941.* u: NOBD, I., dok. 38, s. 91.
- 5 Usp. popis koji je napravio Đuro Zatezalo, u: Milan Bekić i dr., *Okrug Karlovac 1941.*, n. dj., 317-336.
- 6 *Dokumenti centralnih organa KPJ-NOR i revolucije (1941-1945)*, I., 184-185.
- 7 Narodni heroji NOB-a - aodržavi HDZ-a, *Nacional*, br. 188, Zagreb, 23. lipnja 1999., 24., 41.
- 8 P. Gregorić, n. dj., 145., 147., 161-162.
- 9 Pavle Gregorić, *NOB u sjeveroistočnoj Hrvatskoj 1942. godine. Sjećanja i dokumenti*. Stvarnost, Zagreb, bez god., 19., 46., 57. i dr.
- 10 ZNOR, I V/2, dok. 1.s. 7-9.
- 11 Usp. NOBD, I., dok. 44, s. 147. Kako PK KPH za Dalmaciju 27. prosinca 1941. izvješćuje CK KPH, zapovjednik partizanskoga odreda u Mokrome Polju kod Knina, iako se smatra komunistom i nalazi se pod nadzorom PK KPH, "Talijane pozdravlja fašistički i nosi talijansku značku". (Isto, dok. 135, s. 351-354.)